

En introduktion – som udgør første del af Japsens afskedsforelæsning ved Århus Universitet – redegør oversigtsmæssigt for udviklingen fra 1864 til 1890, da Den tyske Forening blev oprettet. Japsen tilslutter sig den tyske historiker Oswald Hausers tese, at Preussen oprindelig ikke førte en nationalistisk Nordslesvig-politik; i Bismarck-perioden dominerede de preussiske statsinteresser. Statsræsonen afløstes imidlertid gradvis af en mere emotionelt præget politisk approach. Det er klart, at en germanisering af de ikke-tyske befolkningsdele i Riget hele tiden var hensigten, men de midler, der anvendtes til at nå dette mål, skiftede efterhånden karakter – uden at man i øvrigt kom målet nærmere, snarere tværtom. Den skærpede tyske politik efter 1890 og dermed også den tyske Forenings oprettelse var udtryk for, at en ny imperialistisk og nationalistisk ånd herefter var fremherskende i Tyskland.

Den tyske Forenings politiske kurs tegnedes først og fremmest af embedsmænd. De skiftende formænd og fremfor alt foreningens dominerende skikkelse og formand efter 1902 – landsdommer Hahn – var alle embedsmænd, og selv om der efterhånden kom flere og flere hjemmetyskere ind i forretningsudvalget, rokkede det ikke ved Hahns altbestemmende rolle. Japsen giver udtryk for en vis undren over det hjemmetyske elements opslutning omkring den tyske Forenings stærkt nationalistiske kurs – Den såkaldte Fredsforening nåede aldrig op over 400 medlemmer, mens Den tyske Forening i 1914 havde 7363 medlemmer alene i Nordslesvig. Årsagen hertil må vel netop søges i det tyske elements svage stilling i det meste af Nordslesvig. Der, hvor tyskheden stod svagest, følte behovet for at støtte sig til statsmagten og en stærk organisation med en klar og aggressiv linie kraftigst. Japsen fastslår, at Den tyske Forenings enebestemmende rolle i det tyske politiske liv i Nordslesvig ikke blot førte til, at den tysksindede befolkningsdel prægedes af chauvinisme og militarisme, men også at de tyske højrepartiers indenrigspolitik accepteredes som udtryk for tysk politik slet og ret.

De hjemmetyskere, der var blevet disciplineret i denne autoritære ånd, blev »myndighedernes lydige følgesvende«, men havde samtidig mistet evnen til at vinde de dansksindede, og udgjorde således i virkeligheden en hindring for tyskhedens sejr. Pastor Schmidts og andres forsøg på at vinde hjemmetyskerne for en mere moderat politik faldt til jorden. Enten blev man ved Den tyske Forening, eller man nærmede sig det danske parti. Konsekvensen blev, at de hjemmetyskere, hvis tysk-nationale indstilling var blevet formet af den autoritære ånd i årene før og under verdenskrigen til mange danskeres overraskelse udviste en forbausende modstandskraft over for nationale omvendelsesforsøg, men til gengæld ikke over for nazismen.

Carsten Mogensen

HANS PRIEMÉ: *En europæisk tragedie*. København, Gyldendal, 1982. 201 s. Ill.

Med *En europæisk tragedie* foreligger der nu for første gang fra dansk side en kompetent oversigt over Nazistatens udryddelse af de europæiske jøder, den såkaldte *Endlösung*. Fremstillingen begrænser sig til forholdene i Tyskland, Polen, Frankrig og Danmark – et valg der naturligvis altid kan diskuteres. Men i hvert fald er det en stor gevinst at et dansk publikum her for første gang får de danske jøders skæbne integreret i den europæiske baggrund. Fokuseringen på Frankrig kan forekomme lidt tilfældigt – hvorfor ikke Holland, Italien eller Ungarn? Men

den er meningsfuld som et kontrapunkt til situationen i Østeuropa. I tilgift får vi så et udblik over Vichy-regeringens jødepolitik – og dermed et eksempel på at kollaboratørerne udmærket kunne selv! (Desværre har forfatteren ikke haft mulighed for at trække på hovedværket: *M. R. Marrus og R. O. Paxton: Vichy France and the Jews, N.Y. 1982.*) Der afsluttes med et bredt anlagt kapitel om slave- og udryddelseslejren Auschwitz. Et stort plus er her – som overalt i fremstillingen – de mange øjenvidneberetninger.

En europæisk tragedie formidler megen kontant viden. Dens svaghed er den manglende problemorientering. Således synes det som om de sidste års hidtige debat om *Endlösung*-programmets genesis, dets rolle og udvikling i Nazistaten helt er gået forfatteren forbi. I hvert fald forholder han sig ikke hertil. (Det er vel også derfor, at Wannsee-konferencen i jan. 1942 fejlagtigt tilmåles betydning som »vendepunktet«. Men konferencen var kun koordinerende for beslutninger, der var taget forud.) I perspektivet af »den europæiske tragedie« føles det også som en mangel at Priemé ikke diskuterer den side af *die Endlösung* som Nora Levin (i *The Holocaust, N.Y., 1973*) kalder »the bystanders«. D.v.s. det neutrale og allierede udland, kirkerne, Røde Kors m.fl., der stort set forholdt sig passive og derfor var med til at muliggøre forbrydelsen. Jeg savner også en drøftelse af det helt afgørende informationsspørgsmål – hvad vidste man og hvornår? – som Walter Laqueur tog op i *The Terrible Secret, London, 1980*. I den ellers informative og sobre redegørelse for *die Endlösung* i Danmark i okt. 1943 mangler een afgørende faktor i billedet af aktionens fiasko, nemlig denne at samtlige tyske lokalinstanser var imod!

Hans Kirchhoff

OLE NØRGAARD (red.): Polens krise. Økonomiske og internationale aspekter. Øst-Vest nr. 3. Esbjerg, Sydjysk Universitetsforlag, 1982. 94 s.

Søren Riishøjs økonomiske afsnit har en meget kort indledning om tiden før 1970, men beskæftiger sig ellers mest med Gierek-perioden og reformdebatten fra 1980. Der er gode beskrivende afsnit, især om Gierek-tiden, og udførlige referater af de synspunkter, der har været fremme i polsk økonomisk debat. Afsnittet har dog afgørende svagheder, ikke mindst på grund af den selvvalgte begrænsning til det rent økonomiske forhold. Seriens opdeling i skrifter om de forskellige sfærer viser sig her helt fatal for forståelsen af den »polske krise«. Forfatteren kan beskrive en række rent økonomiske forhold, men han kan ikke forklare dem inden for den økonomiske sfære. Spørgsmålet om, hvori »Polens krise« egentlig består, rejses slet ikke. Vi får (s. 7) at vide, at Polens krise i meget høj grad er en økonomisk krise – og derpå går det rapt med at fortælle om en række økonomiske træk, uden større systematik. Senere (s. 34) modificeres synspunktet dog til, at den økonomiske krise er »intimt forbundet med den politiske og sociale krise« og med ydre faktorer. Det skæmmer også fremstillingen, at den er uden historisk dybde og perspektiv. Den korte indledning om tiden før 1970 er fuld af misforståelser og i øvrigt meget mangelfuld. Værre er det, at forfatteren inden for sin selvvalgte begrænsning bliver hængende i rent beskrivende afsnit, der i alt for ringe grad stiller spørgsmål eller søger forklaringer, og slet ikke uden for økonomiske områder. Da en række af Polens »økonomiske« problemer er skabt af regimets egen ideologi og af det magtapparat, der lever af den, er denne temaindsnævring hæmmende for en forståelse af krisens karakter.